

6. Гальчинський А. Становлення інвестиційної моделі економічного зростання України / А. Гальчинський, С. Львовчкін // Економіка України. – 2004. – № 6. – С. 4–10.
7. Статистичний збірник «Інвестиції зовнішньоекономічної діяльності» / Держкомстат України ; за ред. Л. Овденко. – К. : ДП «Інформаційно-аналітичне агентство», 2010. – 62 с.
8. Інвестиції – фундамент економічного зростання : редакційна стаття // Урядовий кур'єр. – 2007. – 19 липня.

Одержано редакцією 26.04.2013
 Прийнято до публікації 28.05.2013

Аннотація. Шпак В.И. *Условия развития малого предпринимательства Украины в 1995–2005 гг.* В статье автор в историческом контексте анализирует состояние экономики страны в период начала её выхода из кризиса и поступательного роста экономических показателей. В хронологическом порядке описываются условия в которых происходило развитие малого предпринимательства в Украине. Показываются основные экономические и социальные проблемы непосредственно влияющие на малый бизнес.

Ключевые слова: экономика, государство, бюджет, малый бизнес, инвестиции, капитал

Summary. Shpak V.I. *The conditions of small business development in Ukraine in the 1995–2005.* In this article the author analyzes the historical context of the condition the economy during the beginning of her recovery and sustainable growth of economic indicators. In chronological order, describes the conditions in which the development of small business in Ukraine. Analyzes the investment climate in the country, the development of the banking sector. Made a comparative analysis of the conditions of development of small business in Ukraine and abroad. Showing the basic economic and social problems that directly influence the small business. It is concluded that, despite some positive trends in 1995-2005, small businesses Ukraine is in its infancy. On its development affects: low purchasing power of the population, the insolvency of many enterprises, the lack of working capital, contradictory and inadequate legislation, lack of government support. As a result, most small businesses have chosen a strategy of survival, using the weaknesses of the current legislation, pricing and monitoring of business activities by the authorities. On the other hand, despite the existence of many problems in the early centuries gradually formed legal basis of small business, associated infrastructure, strengthening the basic principles of democracy.

Key words: economy, state, budget, small business, investment, capital

УДК 94(477)“19”:636

О. О. Мазур

ЗБЕРЕЖЕННЯ ГЕНОФОНДУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ТВАРИН У СИСТЕМІ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Анотація. В статті висвітлено основні аспекти сучасної стратегії збереження генофонду сільськогосподарських тварин. Узагальнено методи та базові організаційні форми збереження генетичних ресурсів тваринництва. Обґрунтовано доцільність комплексного застосування методів *ex situ* та *in situ* в системі збереження і раціонального використання біорізноманіття.

Ключові слова: генофонд, сільськогосподарські тварини, біорізноманіття, генетичний банк, селекція

Постановка проблеми. Забезпечення продовольчої незалежності України та заповнення власної ніші у сталому загальноєвропейському господарчому комплексі цілковито залежать від розвитку вітчизняного тваринництва. Однією з актуальних проблем другої половини ХХ – початку ХХІ ст. є збереження біологічного різноманіття, в середовищі якого помітне місце посідає тваринництво. В умовах сьогодення, розвиток галузі супроводжується процесами, які призводять до поширення досить обмеженої кількості високопродуктивних спеціалізованих порід. Наслідком їхнього розширеного використання є зменшення поголів'я аборигенних та локальних порід, з притаманними їм, високими адаптаційними та резистентними властивостями, екстер'єрно-конституційною міцністю, високою життєздатністю, пластичністю, невибагливістю до кормів та гарною оплатою, відмінними відтворними та материнськими якостями, подовженою тривалістю використання, багатоплідністю тощо. Вони є носіями унікальних генів і генних комплексів, відновити які, навіть за допомогою генної та клітинної інженерії, неможливо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання збереження генофонду тварин неодноразово піднімалися зарубіжними та вітчизняними вченими [1–7]. В останнє десятиріччя відпрацьовано ряд ефективних методологічних підходів до розв'язання цієї проблеми.

Мета цього дослідження полягає в їхньому аналізі та обґрунтуванні найбільш перспективних заходів у системі раціонального використання та збереження племінних

ресурсів тварин. Дослідження ґрунтується на використанні загальнонаукових (аналітичного, синтетичного, системного, структурно-функціонального, когнітивного) та статистичних методів. Джерелами є також щорічники Міжнародної Продовольчої організації ООН (ФАО) та Державного комітету статистики України, звіти профільних науково-дослідних інститутів з розробки програми збереження генетичних ресурсів тварин.

Породи сільськогосподарських тварин у процесі їхньої еволюції підлягають постійним змінам щодо показників продуктивності, темпів приросту, загальної чисельності й ареалу поширення. Якщо впродовж 1950–70-х рр. у скотарстві України за цими показниками лідирували червона степова та симентальська породи, то нині першість належить новоствореним українським чорно- і червоно-рябій молочним породам, поголів'я яких становить понад 70 % загального генофонду. Водночас на межі повного зникнення опинилися такі породи, як сіра та білоголова українські, червона польська, лебединська, пінцгау. До розряду локальних відносяться симентальська, бура карпатська та червона степова породи [8, 12].

Втрата породного різноманіття призводить до: 1) селекційних, соціальних, екологічних проблем; 2) гострої нестачі власної тваринницької сировини; 3) втрати традиційного тваринництва й унікальних агроєкосистем, що сформувалися історично; 4) зникнення основ для виробництва продуктів органічного походження. Існує щонайменше три аспекти збереження генофонду порід: 1) породи одомашнених видів – це база для формування продовольчої безпеки держави; 2) більшість одомашнених видів не може існувати осторонь національно-культурних традицій людини; 3) генетичний потенціал існуючих аборигенних порід, їх внутрішньовидова мінливість і адаптаційна здатність забезпечують стійкий незалежний розвиток традиційного тваринництва у конкретному регіоні [7].

Сучасна стратегія збереження біорізноманіття ґрунтується на таких елементах: 1) інвентаризація та паспортизація; 2) визначення переліку порід і популяцій domestикованих видів тварин, з метою збереження; 3) визначення системи пріоритетів і прийняття відповідних правових документів, що регламентують діяльність зі збереження біорізноманіття, з урахуванням економічних можливостей країни; 4) розробка систем генетичного моніторингу та інформаційного забезпечення збереження біорізноманіття; 5) вибір методів збереження для конкретних domestикованих видів і порід; 6) розробка і реалізація регіональних програм зі стійкого розвитку, використання, збереження біорізноманіття; 7) створення мережі генофондових господарств, ферм; 8) організація кріобанків і регіональних центрів, що відповідатимуть за збереження; 8) навчання управлінню генетичними ресурсами; 9) організація федерального інформаційного банку, створення інформаційної системи, подібної GRIN–USDA–ARS Genetic Information Network system, входження до глобальної інформаційної системи (Domestic Animal Genetic Diversity – DAD-AS), розроблення мережі унікальних баз даних, що охоплюють глобальну інвентаризацію, моніторинг ресурсів виду, порід, генетичних банків, організацій; 10) створення web-сайту в глобальній мережі та забезпечення його функціонування і доступності наявної інформації [4].

Інвентаризація племінних ресурсів спрямована на виділення генетично цінних тварин і їхнє цільове використання у програмах розведення. Її завданням є одержання об'єктивної усебічної інформації про господарські та біологічні особливості. Методичні підходи до аналізу генофонду тварин повинні ґрунтуватися на використанні значного обсягу інформації про всі ознаки тварин, їхню кількість, напрям продуктивності, можливості використання у селекційному процесі. Крім традиційних показників продуктивності, слід враховувати адаптаційні якості, резистентність, стресостійкість, тестування за групами крові й поліморфними системами, ДНК, біохімічними та фізіологічними показниками. Виняткове значення має об'єктивна оцінка різноманітності генофонду домашніх тварин. Крім морфологічної мінливості за мастю, будовою тіла, ростом та масою, повну інформацію про генетичну мінливість може дати вивчення поліморфізму еритроцитарних антигенів, цитогенетичний аналіз тощо [5].

Усі відомі методи збереження генетичних ресурсів тварин зводяться до двох напрямів: консервування *ex situ* та *in situ*. Залежно від виду та умовних категорій тварин,

їхнього призначення і методів збереження, виділяються такі базові організаційні форми: заказник, генофондове стадо, реліктове стадо, колекціонарій, резерват, генофондовий розплідник, банк генетичних ресурсів тощо [4].

Метод *in situ* включає комплекс заходів, спрямованих на збереження життєздатності породних популяцій тварин, догляд і утримання для подальшого використання цих ресурсів у галузі стійкого виробництва продовольства і сільськогосподарської продукції. Однією з форм збереження генофонду тварин *in situ* є створення заказників, де, крім диких тварин, можуть утримуватися й представники аборигенних порід, добре пристосовані до певної місцевості. Так, у Хортабадському заказнику (Угорщина) випасають стада великої рогатої худоби угорської сірої породи, овець чорної та білої рвацької порід, свиней – мангалиця, зеленоногих курей [1].

У ряді країн (Великобританія, Франція, Німеччина, Італія) зникаючі породи зберігають у національних парках. Створено трести зі збереження рідкісних порід, в яких утримують десятки представників кожної з них, ведуть племінні книги. Так, Лондонський трест зберігає біля 30 порід на фермах-парках, які є також місцем навчання тваринників [2].

Українськими вченими обґрунтовано доцільність організації заказників для збереження районуваних в Україні, бджіл. Це передбачає формування ізольованих зон чистопородного розведення порід бджіл, їхніх типів і ліній [9]. У кожній зоні доцільно утримувати пасіки для забезпечення репродукції племінного матеріалу та резервні. У бджолиних сім'ях майбутніх пасік здійснюють заміну помісних маток на чистопородні. На репродукторі організують виведення бджолиних маток і трутнів. Плідних бджолиних маток отримують на основі штучного осіменіння або контрольованого спаровування. Одержану племінну продукцію передають на пасіки, які знаходяться в зоні чистопородного розведення. Цим забезпечується витіснення помісних бджіл за межі зони.

Більш поширеною формою збереження сільськогосподарських тварин є консервування *ex situ*. Цей метод ґрунтується на збереженні генетичного матеріалу в штучному середовищі (створення генофондових стад, колекціонарійів, кріоконсервування гамет, ембріонів). Як свідчить вітчизняний і світовий досвід, для збереження генофонду культурних рослин та сільськогосподарських тварин найбільш ефективним напрямом є створення банків генетичних ресурсів. Відповідно до потреб держави, а також, підписаних Україною, «Конвенції з біологічного різноманіття», Угоди про створення Міжнародного інституту генетичних ресурсів рослин (IPGRI) та «Глобального плану акцій зі збереження та стійкого використання генетичних ресурсів рослин для продовольства і сільського господарства», з 1992 р. виконується державна науково-технічна програма «Генетичні ресурси рослин».

Сформовано систему генетичних ресурсів рослин України у складі 34 провідних установ, підпорядкованих НААН, Міністерству аграрної політики України та Держкомітету лісового господарства. З метою науково-методичного керівництва та координації діяльності Системи, за рішенням Бюро Президії НААН, у 1993 р. створено Центр генетичних ресурсів рослин України, на базі Інституту рослинництва ім. В. Юр'єва. Впродовж 10 років сформовано генетичний банк рослин, де зосереджено понад 125 тис. зразків, що належать до 272 культурних рослин та диких споріднених видів, які вирощуються або мають практичне значення для України. Національний генетичний банк останньої, за обсягом і різноманіттям генофонду входить до десятки найбільших у світі [5].

Забезпечення програми селекції та збереження локальних порід в Україні, відповідальність за централізоване накопичення сперми цінних бугаїв, яйцеклітин та ембріонів зникаючих порід, їхнє цілеспрямоване використання покладене на генофондовий банк, організований 1976 р. при Інституті розведення і генетики тварин. Сьогодні його визнано національним надбанням України, відкрито філії у різних регіонах. У ньому зберігається понад 137 тис. високоцінних доз сперми від 210 кращих плідників 27 порід великої рогатої худоби. Одержано й закладено на зберігання близько 3800 доз епідидимальних сперматозоїдів кнурів, а також статеві клітини коней, коропів та ембріони великої рогатої худоби. Крім того, для ДНК-тестування заморожено зразки крові 22 порід великої рогатої худоби, 8 порід коней і 3 порід свиней. Інститут

розведення і генетики тварин також є координатором науково-технічної програми «Збереження генофонду сільськогосподарських тварин», виконавцями якої є 11 інститутів системи НААН. Їхніми зусиллями розроблювалися завдання, безпосередньо пов'язані з глобальною проблемою збереження біорізноманіття, за одночасного вирішення селекційно-генетичних питань щодо створення резерву спадкової мінливості, дослідження закономірностей генетичних процесів, які відбуваються при розведенні тварин у малочисельних закритих популяціях [10].

У системі збереження генофонду сільськогосподарських тварин однією з поширених організаційних форм є генофондове стадо, що представляє собою виділену для збереження та відтворення групу тварин локальних або аборигенних порід. Його головне призначення – збереження генетичних ресурсів, на основі чистопородного розведення та використання спеціальних схем добору і підбору, спрямованих на зменшення негативних наслідків обмеженої кількості племінного матеріалу, тобто, попередження руйнування, різкої зміни генетичного складу популяції, яку можуть викликати добір, мутаційна мінливість, міграція тощо. Формування генофондових стад проводять на основі добору чистопородних тварин, які відповідають типу та стандарту породи.

Для збереження генофонду рідкісних та зникаючих порід птиці та шовкопряду створюють колекціонарії. В колекції Інституту птахівництва НААН зберігається 9 рідкісних порід та популяцій курей – юрловські голосисті, італійські куріпчасті, суссекс, українські вушанки, голошийна, падуан, міні-смугасті, міні м'ясо-яєчні; 5 популяцій качок – українські породні групи білі, глинясті, сірі та чорні білогруді й пекінські, індики білої широкогрудої породи. Селекційна робота з ними спрямована на підтримання фенотипових особливостей кожної породи, при цьому, найефективнішим методом відтворення, за збереження генетичної структури, є вільне парування (панміксія) [10].

Іншими формами збереження генофонду порід є реліктові ферми або ферми заказники, ферми резервного генофонду, призначення яких – створення генетичного резерву зникаючих аборигенних порід і популяцій. Зокрема ферми резервного генофонду у складі однієї і більше порід з мінімальною кількістю поголів'я використовують як генетичний резерв у селекції сільськогосподарської птиці.

За збереження біорізноманіття, методи *ex situ* та *in situ* повинні доповнювати один одного. Так, використання штучного осіменіння в *in situ* збереження популяції домашніх тварин дає можливість домогтися більшої селекційної диференціації та «генетичного впливу» самця на генофонд, який зберігається, ніж природне схрещування. Для усунення недоліків методу *ex situ*, зокрема впливу радіаційного фону на генетичний матеріал, за тривалого інтактного зберігання, чи наслідків можливих значних змін бактерій та інших патогенів на тварин, які зберігаються кріогенно, достатньо, через певний проміжок часу, пересаджувати ембріони живим тваринам, розводити їх *in situ*, потім знову отримувати та заморожувати ембріони [3].

Висновки. Отже, проблему збереження генетичних ресурсів сільськогосподарських тварин необхідно розглядати як складову стратегії збереження всього біорізноманіття, що передбачає використання як загальнобіологічних, так і специфічних методологічних підходів, відпрацьованих практикою ведення тваринництва. Методи збереження генетичних ресурсів сільськогосподарських тварин зводяться до консервування *ex situ* та *in situ*. Залежно від виду, умовних категорій тварин, їхнього призначення та методів збереження, виділяють базові організаційні форми: заказник, генофондове стадо, реліктове стадо, колекціонарій, резерват, генофондовий розплідник, банк генетичних ресурсів тощо. У системі збереження сільськогосподарських тварин методи *ex situ* та *in situ* необхідно використовувати комплексно.

Список використаної літератури

1. Вепринцев Б.Н. Проблема сохранения генофонда / Б.Н. Вепринцев, Н.Н. Ротт. – М. : Знание, 1985. – 63 с.
2. Вепринцев Б.Н. Стратегия сохранения животного и растительного мира земли / Б.Н. Вепринцев, Н.Н. Ротт // Консервация генетических ресурсов. Методы. Проблемы. Перспективы. – Пушино, 1991. – С. 5–18.
3. Генетическая компонента биоразнообразия крупного рогатого скота / Т.Т. Глазко, М.В. Зубец, А.В. Кушнир и др.; под ред. В.К. Шумного, В.Ф. Патыки. – К., 2005. – 223 с.

4. Генофонд як система, що забезпечує оптимальний стан популяції (породи, виду) тварин / Й.З. Сірацький, В.В. Меркушин, О.І. Костенко та ін. // Розведення і генетика тварин: міжвід. тем. наук. зб. – К. : Аграрна наука, 1998. – Вип. 29. – С. 17–24.
5. Генофонды сельскохозяйственных животных. Генетические ресурсы животноводства России / И.Г. Моисеева, С.В. Уханов, Ю.А. Столповский и др. – М. : Наука, 2006. – 468 с.
6. Зберігання генофонду рослин у Національному центрі генетичних ресурсів рослин України / В.К. Рябчун, Р.Л. Богуславський, М.В. Герасимов та ін. // Вісник аграрної науки. – 2003. – № 8. – С. 25–31.
7. Столповский Ю.А. Сохранение культурного биоразнообразия / Ю.А. Столповский // Биоразнообразие и сохранение генофонда флоры, фауны и народонаселения Центрально-Азиатского региона. – Кызыл, 2003. – С. 90–94.
8. Статистичний щорічник України за 2009 рік / Державний комітет статистики України. – К. : Державне підприємство «Інформаційно-аналітичне агенство», 2010. – 566 с.
9. Броварський В.Д. Концепція створення племінних баз збереження чистопородного матеріалу порід бджіл, районуваних в Україні / В.Д. Броварський // Проблеми збереження генофонду тварин: матер. творч. дискусії (14 лютого 2007 р.) / ІРГТ. Тов-во генетиків і селекціонерів ім. М.І. Вавилова. – К. : Аграрна наука, 2007. – С.32–34.
10. Катеринич О.О. Методологічні проблеми збереження генетичних ресурсів сільськогосподарської птиці / О.О. Катеринич // Проблеми збереження генофонду тварин: матер. творч. дискусії (14 лютого 2007 р.) / ІРГТ. Тов-во генетиків і селекціонерів ім. М.І. Вавилова. – К. : Аграрна наука, 2007. – С. 40–43.

Одержано редакцією 22.04.2013

Прийнято до публікації 28.05.2013

Анотація. Мазур О.А. Сохранение генофонда сельскохозяйственных животных в системе продовольственной безопасности Украины. В статье освещены основные аспекты современной стратегии сохранения генофонда сельскохозяйственных животных. Обобщены методы и базовые организационные формы сохранения генетических ресурсов животноводства. Освещен зарубежный опыт в этой сфере. Обоснована целесообразность комплексного использования методов ex situ и in situ в системе сохранения и рационального использования биоразнообразия.

Ключевые слова: генофонд, сельскохозяйственные животные, биоразнообразие, генетический банк, селекция

Summary. Mazur O.A. The preservation of the farm animals gene pool in the system food security in Ukraine. The basic aspects of modern strategy of conservation of a gene pool's agricultural animals were shined. Methods and base organizational forms of conservation were generalised according to genetical resources of animal industries, illuminated by the international experience in this field. The expediency of complex use of methods ex situ and in situ in system of conservation and rational use of a biodiversity was proved. As the domestic and world experience, to preserve the gene pool of crops and farm animals, the most effective way is to create a bank of genetic resources. The article highlights the formation stages of the genetic resources of plants and animals in the Ukraine. The attention to the fact that there is the genetic bank of Ukraine involume and diversity of the gene pool among the ten largest banks in the world. Consider other basic organizational forms and methods of ex situ in situ: Sanctuaries, genoherd, relic herd, kollektionarii, reserves and domestic experience in the creation of organizational forms in the system preserve the gene pool of farm animals.

Key words: gene pool, agricultural animals, biodiversity, genebank, selection

94(477) “1991/2012”:338.43

Я. А. Федоренко

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ОСОБИСТИХ ПІДСОБНИХ ГОСПОДАРСТВ СЕЛЯН У ПЕРІОД ТРАНСФОРМАЦІЇ АГРАРНОГО СЕКТОРУ (кінець ХХ – початок ХХІ ст.)

Анотація. Статтю присвячено дослідженню функціонування особистих підсобних господарств селян у 1999–2012 рр. На основі формування нормативно-правової бази, а також специфіки діяльності ОПГ у певний історичний проміжок часу виділено три етапи їх розвитку. Проаналізовано напрями роботи ОПГ, спектр продукції та особливості її збуту. Доведено, що господарства стали головним джерелом прибутків селян цього періоду та забезпечення їх продуктами харчування.

Ключові слова: особисте підсобне господарство, земельна ділянка, прибуток, приватизація

Постановка проблеми. Сьогодні вагома роль відводиться дослідженню проблем села, невід'ємною частиною якого є особисті підсобні господарства (ОПГ) – форма господарювання, що постійно забезпечувала достаток сільського населення, а також виконувала низку важливих духовних і соціальних функцій. В Україні кінця ХХ – початку ХХІ ст. особисті господарства пом'якшили складний економічний стан, завдяки таким характеристикам, як своєчасність виконання сільськогосподарських робіт, гнучкість, самоокупність і низькі капіталовкладення та часто виступають чи не єдиним